

ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНА АДАПТАЦІЯ ТА ПЕРЕОСМИСЛЕННЯ АНГЛОМОВНИХ ЗАПОЗИЧЕНЬ У РОСІЙСЬКІЙ МОВІ (на матеріалі російськомовних періодичних видань України)

Стаття присвячена проблемам семантичної адаптації та переосмислення семантичної структури англомовних запозичень кінця ХХ – початку ХХІ століття у російській мові. Іншомовна лексика розглядається у російськомовних контекстах, а саме: періодичних виданнях, що виходять в Україні російською мовою. Особлива увага приділяється співвіднесеності семантичної структури запозичень у російській мові і слів-етимонів, генералізації, конкретизації значень, детермінологізації, метафоричному та метонімічному переносам, що мають місце у семантичній структурі запозичень на ґрунті мови-реципієнта.

Ключові слова: лексикологія, запозичена лексика, лексична семантика.

Статья посвящена проблемам семантической адаптации и переосмысления семантической структуры англоязычных заимствований конца ХХ – начала ХХІ столетия в русском языке. Иностранная лексика рассматривается в русскоязычных контекстах, а именно: периодических изданиях, которые выходят в Украине на русском языке. Особенное внимание уделяется соотношению семантической структуры заимствований в русском языке и слов-этимонов, генерализации, конкретизации значений, детерминологизации, метафорическому и метонимическому переносам, которые происходят в семантической структуре заимствований на основе языка-реципиента.

Ключевые слова: лексикология, заимствованная лексика, лексическая семантика.

The article deals with the problems of semantic adaptation and meaning development of the English borrowings (the end of the 20th – the beginning of the 21st century) in the Russian language. The foreign words are analyzed in the Russian speaking contexts, namely in the periodicals issued in Ukraine. Special attention is paid to the correlation of the semantic structure of borrowings in Russian and the source language words, generalization, concretization of meanings, determinologization, metaphoric and metonymic shifts in the semantic structure of borrowings in the target language.

Key words: lexicology, borrowings, lexical semantics.

Семантична асиміляція вважається однією з найскладніших частин процесу освоєння іншомовних лексем, бо значення є не тільки лінгвістичною, але й логічною, психологічною і філософською категорією, оскільки в ньому відображена багатобразність внутрішнього світу людини та оточуючої дійсності. Відомо, що теорія мовних систем не стоїть на місці. Як зауважує І.В. Арнольд, «розгляд лексики як чітко детермінованої системи змінилося теорією адаптивних систем» [1, с. 20]. Адаптивна

система пристосовується до умов свого функціонування шляхом збагачення свого складу та шляхом зміни своєї структури. Приводом і основою для адаптації є порушення рівноваги між станом системи – її складом і устроєм, і задачами, які вона виконує у процесі свого функціонування.

Дослідженням семантичної адаптації іншомовної лексики в мові-реципієнті присвячено роботи таких видатних мовознавців, як Є.Н. Білозерової,

Ю.О. Жлуктенка, Л.І. Бараннікової, Р.С. Кімягарової, Г.В. Зимовець. Так, на початковому етапі вивчення запозичень мовознавці ставили за мету визначення джерела запозичення і зовсім не звертали уваги на поведінку запозичених лексичних одиниць у мові-реципієнті. Лінгвісти ж Празької школи пропонували вивчення структурних відношень між мовою-джерелом і мовою-реципієнтом.

У. Вайнрайх вважає важливим моментом частоту вживання слова: ті слова, які частіше вживаються, легше переносяться в іншу мову [4, с. 114]. Є.Н. Белозерова зазначає, що «запозичені слова вступають у певні зв'язки з іншими словами лексичної системи, і така взаємодія запозичень у системі мови є лексичною адаптацією» [3, с. 20]. Проблема адаптації запозичень цікавила І.М. Крейн, яка дійшла висновку, що «асиміляція – це ступінь наближення запозиченого слова до якостей слів основного лексичного складу мови» [10, с. 11].

Ідею про необхідність аналізу запозичень з точки зору ступеня їхньої асиміляції подає професор Б.А. Ільш [8, с. 306]. Докладну характеристику процесів мовної адаптації слів у мові-реципієнті, щоправда в умовах білінгвізму, подав Ю.О. Жлуктенко. Мовознавець зауважує, що «навіть після того, як запозичене слово зазнає фонетичної адаптації і оформиться граматично відповідно до законів мови-одержувача, мовці не перестають відчувати його чужорідний характер» [7, с. 93-94]. Ю.О. Жлуктенко зазначає, що «коли запозичується іншомовне слово на позначення поняття, воно входить в ряд готових не тільки семантичних, а й граматичних контекстів, до яких змушене пристосовуватися, тобто узгоджувати свою граматичну форму з тими означеннями, які традиційно в певній формі вживаються» [6, с. 102].

М.І. Бараннікова, розглядаючи явища інтерференції та запозичень, багато уваги приділяла адаптації запозичених слів. Вона виділяє основні типи адаптації: на фонетичному рівні, семантичному і граматичному [2, с. 89-90]. Дослідниця вважає, що «при запозиченні слів не запозичуються їхні семантичні зв'язки, слово, у мові, що запозичує, виявляється семантично одним, яке не має внутрішніх зв'язків з іншими близькими словами, не розвиває нових зв'язків у семантичній системі тієї мови, до якої воно входить» [2, с. 91-92]. Слід зазначити, що розвиток сучасної мови, яка є предметом нашої уваги у даному дисертаційному дослідженні, а саме: російської, доводить зовсім протилежне. Досить часто запозичені слова, особливо англiцизми значно розширюють свою семантику, вступають у нові зв'язки зі словами основного лексичного фонду мови-реципієнта.

Велику увагу типам адаптації іншомовних слів у мові-реципієнті приділила Р.С. Кімягарова. Вона наголошує, що найбільші труднощі являє собою визначення мови-джерела для кожної конкретної лексичної одиниці [9, с. 69]. Р.С. Кімягарова розкриває особливості графічної, фонетичної, морфологічної, синтаксичної та семантичної

адаптації. Вона наголошує на важливості враховувати усний і письмовий шляхи запозичення слів: «Усні запозичення не підлягають ніяким класифікаціям, бо всі зміни у них вільні» [9, с. 77].

Аналізуючи семантико-функціональне пристосування нової лексичної одиниці до системи приймаючої мови, дослідники не приділяють достатньої уваги змінам значення на ґрунті мови-реципієнта під впливом лінгвальних та екстралінгвальних чинників. Власне, проблема розширення, звуження значень, термінологізація, детермінологізація, метафоричний та метонімічний переноси, співвіднесеність семантичної структури запозичень у російській мові і слів-етимонів, конотативно-прагматичні зміни у структурі англiцизмів майже не розглядаються. Все це визначає основне завдання цієї статті, а саме: виявити лексико-семантичні зміни у процесі адаптації та переосмислення запозичених з англійської мови лексичних одиниць у російськомовних контекстах.

На нашу думку, слід розрізнити поняття *адаптація (асиміляція)* англiкомовних одиниць і *переосмислення* запозичень на ґрунті мови-реципієнта. Нове значення слова утворюється завдяки діяльності людського мислення у процесі пізнання навколишнього світу. Пізнаючи явища, людина дає їм назву, закріплюючи за кожним з них відповідний звуковий комплекс. Процес народження нової номінації відзначається закономірною двоступеневістю – суб'єктивізацією нового найменування у мовній свідомості колективу, а згодом об'єктивізацією його у словнику. Внаслідок цього те, що фіксує мовна свідомість, фіксується водночас і мовною пам'яттю, стаючи потім мовною традицією. Тим самим збагачується зміст мови, тобто її лексичний склад, і вдосконалюється форма мови і в цілому системність лексики. Лише на перший погляд може здатися, що слова у мову входять безладно, стихійно, відвойовуючи собі місце. Мова як іманентний організм постійно потребує поповнень (так само як і позбавлення вже чогось непотрібного, зайвого), і система приймає нові одиниці на певні визначені для них місця [5, с. 35]. Окрім номінативного прямого, номінативного похідного та експресивно-стилістичного значень, розрізняють конотативне значення – сукупність додаткових смислів. Різні конотації – це явище індивідуального порядку, що залежать від різних фонових знань, тезаурусу мовця чи сприймача інформації. Деякі мовознавці, зокрема В.І. Говердовський, Є.В. Сенько, вважають, що у лінгвістиці наявні такі види конотативного значення: евфемістичність, іронічність, пейоративність, підсилення, розмовність, книжність, термінологічність, інозичність, новизна, діалектність, архаїчність, культурологічність, ідеологічність [11, с. 72].

У процесі входження тієї чи іншої лексичної одиниці до семантичної системи мови-реципієнта відбувається, як правило, спрощення її семантичної структури. Запозичується не повний обсяг

сміслової структури слова-етимона, а тільки значення, якого потребує мова-реципієнт у той чи інший момент. Семантична структура слова-етимона у новому мовному осередку може мати таке відображення:

1. Англomовна одиниця запозичується у мові-реципієнті з усіма значеннями, переважно з одним, рідше – двома і більше, тобто семантична структура іншомовного слова зберігається. Слід зазначити, що таке трапляється досить рідко.
2. Спрощення семантичної структури багатозначної іншомовної лексичної одиниці, тобто запозичується у мові-реципієнті одне значення.

Початковий етап функціонування англiцизмів характеризується тим, що саме предметно-понятійна співвіднесеність іншомовного слова є найважливішою умовою розкриття значення цього слова у мові-реципієнті як одиниці, що не вступила у семантичні зв'язки і відносини з питомими словами російської мови. Цей етап існування англiцизмів у мові-реципієнті

Charter

1. офіційний документ, що надає певні права;

2. статті інкорпорації, організації чи компанії;

3. документ на літак, яхту, корабель чи автобус, що надає право на користування наймачеві

2. Полісемічні запозичення співвідносяться з моносемічним словом-етимonom:

Fast-food

1. харчові продукти, такі як гамбургери, чіпси, які можна швидко приготувати або купити у ресторанах типу «бістро».

3. Полісемічні запозичені лексичні одиниці, співвідносні з полісемічними словами-етимонами:

Auditor

1. людина, яка проводить аудиторську перевірку;

2. слухач;

3. людина, яка відвідує курси у школі або коледжі.

Проте, при переході з однієї мовної системи до іншої, а саме: з англійської мови до російської, зменшується коло явищ і предметів, закріплених

Exclusive

1. єдиний, неподільний;

2. призначений для привілейованих прошарків населення;

3. перебірливий;

4. той, що має право виключення.

Спрощення значень запозичених лексичних одиниць відбувається у таких напрямках:

відрізняється від етапів вживання та інтеграції тим, що іншомовні одиниці є засобом номінації явищ і понять, предметів і реалій чужої (англomовної) дійсності. І тільки з розширенням вживання тієї чи іншої запозиченої одиниці настає період, коли слово вживається на позначення реалії російськомовної дійсності, підлягає переосмисленню, органічно вплітаючись у мовну картину світу носіїв російської мови.

Перш ніж аналізувати семантичну структуру англomовних запозичень на предмет квантитативних та якісних змін у мові-реципієнті, слід виявити співвіднесеність семантичної структури запозичень у російській мові і слів-етимонів. Якщо порівняти їх семантичну структуру, спостерігаємо таку співвіднесеність:

1. Однозначні запозичені лексичні одиниці співвідносяться з однозначними словами-етимонами: *rieltor* – *риэлтор*; *retake* – *римейк*; *cooler* – *куллер*; *test-drive* – *тест-драйв*. 2. Однозначні лексичні одиниці співвідносяться з полісемічними словами-етимонами:

чартер

1. домовленість про морське перевезення вантажів, укладена між власником транспортного засобу та наймачем на аренду транспортного засобу чи його частини на певний рейс чи термін.

3. Полісемічні запозичення співвідносяться з моносемічним словом-етимonom:

фаст-фуд

1. харчові продукти швидкого приготування, напівфабрикати;

2. ресторани, не розраховані на тривале відвідування.

3. Полісемічні запозичені лексичні одиниці, співвідносні з полісемічними словами-етимонами:

аудитор

1. окрема особа чи спеціальна компанія, уповноважені фінансовим органом чи запрошені підприємством, фірмою провести перевірку його звітності та фінансового стану;

2. учень у духовних училищах, що призначається вчителем для прослуховування уроків своїх товаришів.

за даним словом, тобто, семантична структура запозиченої одиниці спрощується:

ексклюзив

1. щось виключне, особливе.

1. спрощення на основі прямого значення, іншими словами, у мові-реципієнті запозичується пряме номінативне значення слова-етимона:

Killer

1. людина, яка вбиває або схильна до вбивства;
2. щось, що може вбити;
3. прилад для вбивства великих тварин.

2. Спрощення значення на основі похідного значення, іншими словами, запозичення

Skimming

1. плавний рух угору повітрям
2. процес зняття вершків з молока;
3. тонке покриття;
4. швидко поверхневе ознайомлення із статтею, розділом тощо;
5. ухилення від сплати податків;
6. процес зчитування даних з кредитної картки за допомогою спеціальної машини для зчитування інформації з магнітної стрічки.

У процесі функціонування у мові-реципієнті англomовні одиниці набувають нових значень, відмінних від значень слів-етимонів. Цей факт свідчить про ускладнення семантичної структури запозичень на ґрунті російської мови, тобто

Hippie

1. термін, який вживається з другої половини 60-х років на позначення молоді, яка не сприймає встановлені моральні норми і відношення, існуючі інститути влади.

У поданому прикладі при порівнянні прямого значення слова-етимона і запозичення у російській мові лексичної одиниці *хиппи* бачимо, що в англійській мові відсутня сема «волоцюжництво». Виникнення похідного значення у мові-реципієнті відбувається на основі семи «кидати виклик». Саме ця характеристика покладена в основу метафоричного переносу. Ця лексична одиниця в основному характерна для розмовного мовлення, а саме: молодіжного жаргону, де утворилася низка похідних у російській мові: *хиппак*, *хиппарь*, *прихиптленный*, *хипповый*, *хиптеж*, *хиптица*, *хипповать*. Наприклад: *Платок – вещь универсальная. Он легко превращается и в пелерину, и в хипповый бандан* (Аргументы и факты. – 2000. – № 24). *Богдан Титомир в новом имидже был похож то ли на попа, то ли на хиппи* (Факты и комментарии. – 2000. – № 79). У лексичній одиниці *хиптица* актуалізується сема «жіночий рід»:

З анекдоту: – *Молодой человек, как пройти на ул. Горького?*

– *Во-первых, я не молодой человек, а чувак, а во-вторых, на Тверскую-стрит. Спроси у мента.*

килер

1. професійний убивця.

похідного значення лексеми-етимона у мові-реципієнті:

скимминг

1. привласнення частини прибутків.

моносемічне слово набуває нових похідних семем. У процесі дослідження ми виділяємо такі типи ускладнення семантичної структури англіцизмів у мові-реципієнті:

1. Виникнення похідних значень на основі прямого:

хиппи

1. група молоді, що заперечує встановлені моральні норми поведінки і веде волюцюжницький образ життя;

2. людина, що екстравагантно веде себе, претензійно одягається.

– *Мент, а мент. Как хилить на Тверскую-стрит?*

– *Хиппуешь, клюшка?!*

Fast-food – фаст-фуд

Похідне значення утворилося завдяки дії механізмів метонімічного переносу «продукти – місце їх продажу». Фаст-фудівська продукція набула популярності серед носіїв мови-реципієнта, майже на кожному кроці можна побачити кіоски і кав'ярні з широким асортиментом хот-догів, чіпсів, сендвічів, піци. Прагматичний компонент лексеми *фаст-фуд* локалізується в імплікаціоналі і потребує знання додаткових екстралінгвальних чинників, пов'язаних з культурою, традиціями носіїв російської мови. Незважаючи на популярність цього виду продукції серед українців і росіян, все ж лексема *фаст-фуд* є реалією, що характеризує американський стиль життя з його високим темпом, швидким ритмом, а звідси – з нестачею часу на повноцінне харчування протягом дня. На російськомовному ґрунті лексична одиниця *фаст-фуд* асоціюється з харчовими сурогатами і містить відтінок зневаги до людей, що віддають перевагу консервантам. Наведемо декілька

прикладів вживання цієї лексеми та її дериватів *фастфудовський, фастфудовець, фастфуд-бізнес* у контексті мови-реципієнта: *Не зря, ох, не зря американские миллионеры отправляют своих отпрысков зарабатывать первые деньги в фаст-фудах – продавать пиццу, бургеры и колу* (Ліза. – 2008. – № 6). *Производят фастфудовское оборудование, в том числе и в родном Отечестве* (Бизнес. – 2001. – № 23). *Те, кто удачно раскрутился на «тошнотиках», утверждают, что риски в фастфуд-бизнесе сведены почти к нулю* (Бизнес. – 2001. – № 23). *По этому показателю мы уже обогнали нацию «фаст-фуда», то бишь американцев* (Донбасс неделя. – 2006. – № 16). *Куда и почему этот «бургер биг»? Наверное, его догоняла голодная собака, которая*

Clearing

1. прояснення;
2. ділянка землі у лісі;
3. система розрахунків між банками;
4. звільнення від боргів;
5. позови, що розглядаються у розрахунковій палаті.

У мові-реципієнті дериват *клиринговий* вживається з питомими словами *фирма, система, брокер, учреждение: С точки зрения тайности клиентских способов – надежность клирингового брокера, с которым инвестор подписывает договор при работе через ЕС, выше, чем Интернет-брокера* (Украина-business. – 2001. – № 43). *Клиринговое учреждение – юридическое лицо или подразделение биржи, которое гарантирует клиринг и расчеты по опционам и фьючерсам* (Украина-business. – 2001. – № 1). *Поправки к законам про ценные бумаги распространили контроль на клиринговые фирмы* (Финансы Украины. – 1997. – № 10).

При ускладненні семантичної структури, нові похідні значення досить часто вживаються на позначення реалій, що належать до різних тематичних груп, а інколи – до різних лексико-семантичних полів. Наприклад: *Фаст-фуд* – «продукти швидкого приготування»; «кав'ярні, де

Driver

1. людина, що водить автомобіль, автобус;
2. візник;
3. механізм, який безпосередньо отримує енергію;
4. (комп.) програма, яка керує роботою даного приладу.

Частіше за все головною причиною переінтеграції семем у семантичній структурі запозичень у мові-реципієнті є різний час запозичення того чи іншого значення. Крім того, розбіжність у

хотела заморить червячка «фаст-фудом» (Голос України. – 2007. – № 56). Протилежне значення має лексема *слоу-фуд*, яка увійшла до вжитку нещодавно: *В Индии появились новые кафе слоу-фуд, где предлагают только здоровую еду* (новости «5 канал», 08.07.05). Крім того, слід зауважити, що при метафоризації значення «позашлюбні інтимні зустрічі, які тривають короткий проміжок часу» спостерігається зіткнення двох концептосфер «Їжа» та «Людські стосунки», про що свідчить наступний приклад: *Все большую популярность среди женатых мужчин приобретает сексуальный фаст-фуд (телеканал СТБ, 05.04.05).*

1. Ускладнення лексико-семантичної структури англословних одиниць на основі похідного значення слова-етимона:

клиринг

1. взаєморозрахунок платежів, спосіб розрахунків, коли грошові претензії учасників зраховуються без використання готівки;
2. форма міжнародних безготівкових розрахунків, коли заборгованість зраховується шляхом взаємного розрахунку.

продаються такі продукти». *Хит* – «популярний музичний твір»; «будь-яка популярна річ». У даному випадку, навіть, спостерігається перехід абстрактної одиниці у конкретну: *хитовые джинсы, хитовое дело* тощо. *Бестселер* – «популярна книга»; «будь-яка річ, що користується підвищеним попитом». У цьому випадку значення *бестселер* набувають такі предмети, як: *сантехника, мороженое, трубы, лекарства, фильмы*, іншими словами, одиниці, які входять до різних лексико-семантичних полів з гіперонімами *предмети побуту, предмети харчування, фармацевтична продукція, кінематографія*.

Переінтеграція семем у семантичній структурі англословних одиниць.

2. Цей вид квантитативних змін означає, що коли полісемічна лексема запозичується не в одному значенні, а у двох чи декількох, ієрархія розташування семем у мові-реципієнті змінюється порівняно з ієрархією семем у мові-джерелі:

драйвер

1. програма для управління роботою периферійного обладнання ним; програма, що управляє.

ієрархічному впорядкуванні значень англіцизма та слова-етимона наявна через ускладнення семантичної структури запозичених лексичних одиниць на російськомовному ґрунті, коли нове

похідне значення набуває статусу прямого номінативного, а запозичене пересувається на другий план, а також лексеми можуть розвивати нові похідні семми, не властиві слову-етимону.

Проведене дослідження семантичної структури слів-етимонів та англомовних одиниць, що запозичилися у російській мові, дозволяє зробити такі **висновки**: англомовна одиниця запозичується у мову-реципієнт з усіма значеннями, тобто семантична структура іншомовного слова зберігається, або спостерігається спрощення семантичної структури багатозначної іншомовної лексичної одиниці. З точки зору лексико-семантичної адаптації розрізняємо: неадаптовані англомовні одиниці; частково засвоєні англомовні одиниці; повністю адаптовані англомовні одиниці у мові-реципієнті. Порівнявши семантичну структуру англіцизмів і слів-етимонів, спостерігаємо таку співвіднесеність: 1. однозначні запозичені лексичні одиниці співвідносяться з однозначними словами-етимонами; 2. однозначні лексичні одиниці співвідносяться з

полісемічними словами-етимонами; 3. полісемічні запозичення співвідносяться з моносемічним словом-етимonom; 4. полісемічні запозичені лексичні одиниці, співвідносні з полісемічними словами-етимонами. Спрощення значень запозичених лексичних одиниць відбувається на основі прямого або похідного значення. На етапі адаптації англомовних одиниць у російській мові відбувається ускладнення їх семантичної структури. Переосмислення значень англіцизмів відбувається у напрямках метафоричного, метонімічного переносів, генералізації, конкретизації значень.

Слід зауважити, що стрімкий процес запозичення англіцизмів у російській мові спонукає до подальшого заповнення лакун при дослідженні їхньої семантичної структури та особливостей функціонування у мові-реципієнті. Зокрема, більш детального аналізу потребують когнітивні механізми «поведінки» іншомовних слів у новому мовному середовищі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Арнольд И.В. Основы научных исследований в лингвистике: Учебное пособие / И.В. Арнольд – М.: Высшая школа, 1991. – 140 с.
2. Баранникова Л.И. Сущность интерференции и специфика ее проявления / Л.И. Баранникова // Проблемы двуязычия и многоязычия. – М.: Наука., 1972. – С. 88-98.
3. Белозерова Е.Н. Об ассимиляции латинских прилагательных на -ate в английском языке в XVI-XVIII веках / Е.Н. Белозерова // Сборник исследований по английской лингвистике. – М.: Высшая школа, 1961. – С. 56-61.
4. Вайнрайх У. Языковые контакты: Состояние и проблемы исследования / У. Вайнрайх – К.: Высшая школа, 1979. – 264 с.
5. Ефремов Л.П. Основы теории лексического калькирования / Л.П. Ефремов – Алма-Ата: Издательство Казахского ГУ, 1974. – 189 с.
6. Жлуктенко Ю.А. Лингвистические аспекты двуязычия / Ю.А. Жлуктенко. – К.: Высшая школа, 1974. – 176 с.
7. Жлуктенко Ю.О. Мовні контакти. Проблеми інтерлінгвістики / Ю.О. Жлуктенко. – К.: КДУ., 1966. – 158 с.
8. Ильиш Б.А. Современный английский язык / Б.А. Ильиш. – М.: Высшая школа, 1948. – 351 с.
9. Кимягарова Р.С. Типы и виды адаптации заимствованной лексики в русском языке нового времени XVIII-XX веков / Р.С. Кимягарова // Вестник Московского университета. – Сер. 9. Филология. – 1989. – № 6. – С. 69-78.
10. Крейн И.М. Французские заимствования XIX в. в английском литературном языке: автореф. дис. на соискание ученой степени канд. фил. наук / И.М. Крейн. – М.: Изд-во МГУ, 1963. – 19 с.
11. Сенько Е.В. Коннотативно-прагматическая динамика лексического значения / Е.В. Сенько // Коммуникативно-прагматическая семантика: Сборник научных трудов / Отв. ред. Н.Ф. Алефиренко. – Волгоград: Перемена, 2000. – 176 с.